

Pál-Antal Sándor

A boszorkányüldözés alkonya Marosvásárhelyen

A boszorkányoknak hitt/nyilvánított személyek rendszerin empirikus módon gyógyítással, bábáskodással foglalkozó idősebb nők, főként özvegyasszonyok, akiket megszorított kudarcuk és konfliktusuk, nem utolsósorban kirívó, a közösség erkölcsi normáit áthágó viselkedésük miatt a társadalom szélére sodródnak. Bevett európai gyakorlat szerint erőszakos úton, máglyahalállal sújtják őket a bíróságok, így teszik „ártalmatlanná” rontó hatalmukat, eltávolítva őket a közösségekből.

Általános hiedelem szerint a boszorkányok az ördög szövetségeseül szegődött, s ez által természetfeletti képességeket, főleg rontó, pusztító hatalmat szerzett személyek. Róluk és a velük szemben alkalmazott megtorló intézkedésekről régi peres iratok tanúskodnak szinte egész Európában. A kor felfogása szerint a boszorkányságot, annak megnyilvánulásait, a bábájoskodást, a kuruzslást és varázslást szigorúan büntetik. A késő középkorban és az újkor első felében is, az egész Nyugat-Európát uraló boszorkányüldöző szellemi felfogás szűkebb hazánkban, Erdélyben is dívik. Konkrét megnyilvánulásai Marosvásárhelyen is kimutathatók. A boszorkányság és boszorkány üldözés szelleme évszázadokon keresztül uralja nemcsak a nép hiedelemvilágát, hanem a korabeli hatóságokét is hitelt adnak az efféle vádaknak, suttogásoknak, szóbeszédnek, hírbe hozásnak. A "rossz szellem" ellen való küzdelem leghatékonyabb formájának a bírósági megtorlást, a kínzással járó vallatást, tűz- és vízpróba alá vetést, a törvényes elítélést és nyilvános máglyán égetést tekintik. A boszorkányokat, ha „igaznak bizonyult” az ellenük felhozott vád, rendszerint halálra ítélik.

A közhiedelemmel ellentétben nem minden boszorkányper végződik kivégzéssel. Sőt, a boszorkányság miatt perbe fogottaknak csak kisebb része jut erre a sorsra. A jó hírnév bemocskolása (hitelrontás) címén átminősített perként végződik a legtöbb efféle ügylet. Ha a vádlott ügyesen védekezik, ha jó ügyvédje van, és ha a közösség részéről elég támogató tanúvallomást szerez, elkerüli a tűz- és vízpróbát, valamint a máglyát. Rendszerint a bábáasszonyok és a gyógyítással foglalkozó idősebb özvegyasszonyok (vajákosok) gyógyító füvek alkalmazásával, jövőmondással, „átokfeloldással” segítettek, fizetség ellenében a hozzuk fordulón. Ha az idők folyamán felszorodott balsikereiket a közösség, amelynek ők is tagjai, megelégedi, sorsuk megpecsételődik. Boszorkánynak nyilvánítják és akként is kezelik, felruházták minden rosszal, és kiadják a büntető hatóságoknak, eltávolítandó a közösség testéből a "fekélyt".

A 14–16. században is voltak boszorkánypererek, de azokról Erdélyben nem maradtak fenn írott emlékeink. A több tucatnyi marosvásárhelyi és marosszéki boszorkányper 1630-1760 közötti időszakból való. A legismertebb ezek közül a marosvásárhelyi Farkas Borbála pere 1752-ből, akinek a tanúvallomási jegyzőkönyveit és elítélésének szövegét tanulságos tartalmánál fogva többször is közzé tették.¹

A legrégebbi ismert marosvásárhelyi per 1634-ből való.² Ebben Veres Mártonné perli Szócsy Pált, amiért őt "boszorkány essés lélek kurvá"-nak mondta. A következőben, 1637-ben Sala Tamásné hadakozik Zsák Péternével, mert ez utóbbi azzal gyanította az előbbit, hogy ő hozta rá a betegséget, s nem akarja meggyógyítani. A perben az egyik tanú, Szabó Tamásné így vall erről: "Énnekem Zsák Péterné asszonyom azt mondá, hogy menjek el, s ugyan sokszor kére, hogy mondjam meg Sala Tamásnének, hogy gyógyítson meg engem, mert megmondotta az nézős öneki, hogy az ki az fatálat a hátára tétette, a' vesztette őtet, s gyanakodik, hogy ugyan őmiatta vagyok".³ Az ítélet, akárcsak a későbbi perek legtöbbszörénél, hiányzik. De úgy tűnik, hogy mindkettő megegyezés, illetve anyagi igény kielégítésével zárult.

1642. január 24-én marosvásárhelyi Görög Száváné, Naztazi Erzsébet perli Persa, másként Bába Mártonnét, amiért őt boszorkányság üzésével vádolta. A bíróság előtt előadja, hogy 1642 Vízkereszt ünnepén a nagyszebeni sokadalomban és máshol is „azt spargálta (híresztelte) felőlem, és azzal gyalázott, hogy én boszorkány vagyok, és egyéb illetlen gyalázatos szókkal illetett. Sőt, mikor más jó emberem intette volna, hogy ne mond azt az emberséges embernek, még olyant mondott, hogy az maga pénzén nem szánná egy szekér fát venni, és reám rakni, s megégetni.” Követeli az alperestől állítása bizonyítását, vagy nyilvános helyen való bocsánatkérését. Vagyis „az pellengér alatt, kádra állván, ott mondja, és reklamálja vissza.” Ellenkező esetben „holt díját”, vagyis 200 forint büntetés kirovását és a sértett fél bíróság általi ártalmatlannak nyilvánítását kéri.⁴ A per végkimenetelét nem ismerjük, de tudjuk, hogy hosszabb ideig tartott, és fellebbezés is történik az ügyben.

¹ Eredetije a Mvhely lt. Acta Politica Ad 327B/1752. sz. alatt. Részleges közlések: *Múlt és jelen*. Szerk. Szilágyi Ferenc, 1842. 11-12; *Siebenbürgen Boten*, 1842. 175-176.; Ipolyi Arnold: *Magyar Mythologia*. Kiadja Heckenast Gusztáv, 1854. reprint: Budapest, Európa Kiadó, 1987. 429, 438; Müller Friedrich: *Beitrag zur Geschichte des Hexenglaubes und des Hexenprocessen in Siebenbürgen*. Braunschweig, 1854. 50-52; Klaniczay Gábor–Kristóf Ildikó–Pócs Éva: *Magyarországi boszorkánypererek. Kisebb forráskiadványok gyűjteménye*. 1-2, Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1989. 2. 527-529 Villányi Géza: A boszorkányokról. (A magyar ős-mondakörből) = *Hazánk s a külföld*, Pest, 1869. 188-189; Fodor István: Marosszék kriminálpolitikája a XVIII. század elejéről. = *Krónikás Füzetek*, Marosvásárhely, Marosmenti Élet Kiadó, 1937. 20-23. Teljes szövegek: Komáromy Andor: *Magyarországi boszorkánypererek oklevéltára*. Budapest, 1910. 539-563; Bessenyei J. 2000., II. 234-251.

² Mvhely lt, Protokollumok és regiszterek, 262. sz. 19-20. (Közölve: Bessenyei J. 2000., II. 117-118.)

³ Uo. Protokollumok és regiszterek, 262. sz. 114-115. (Közölve: Bessenyei J. 2000., II. 118-119)

⁴ Uo. Protokollumok és regiszterek, 262. sz. 314-315, 319, 323, 353. (Közölve: Bessenyei J. 2000., II. 129-131)

1644. október 14 – november 14-e között Torday Mártonné, Nagy György Ilona perli Rettegi István deáknét, amiért őt boszorkánysággal vádolta.⁵ 1664. július 30-án marosvásárhelyi Székely Anna, Szabó Lukács özvegye perli mezőcsávási Bartha Istvánt, amiért őt boszorkánynak s kurvának szidalmazta.⁶ 1676-ban a város Mankos Anna ellen, 1680-ban özvegy Kovács Ferencné Borbély Anna ellen, 1682-ben Körösi Jánosné Sárdi Kata ellen, 1683-ban Szabó Andrásné Nyerges Anna ellen folytat boszorkányság-pert.⁷

A néhány éves időközönként újra és újra terítékre kerülő boszorkányperek sora még évtizedek múlva is gátlástalanul folyik. A 17. század végi és 18. század eleji boszorkánypereket a peres iratok és tanúkihallgatási jegyzőkönyvek hiányos volta miatt csak részben ismerjük. De megmaradt a leghíresebb vásárhelyi boszorkányper majdnem teljes anyaga, amelynek során egy valójában ártatlan özvegyasszony lett a boszorkányüldözés áldozata.

A vádlott özvegy Dési Gergelyné Farkas Borbála, akit 1752. április elején boszorkányság vádjával a város tömlöcébe vetnek. A vád ekként szól: „Isten öfelsége és emberek előtt is utálatos, de irtóztató bűvös bájós boszorkányi véteteknek nemében magát elegyíteni, abban élni s leledzeni, sok istenfélő embereknek, gyermekeknek és barmoknak ártalmára nem átalotta, s nem szégyellette. Melly istentelen és gonosz cselekedeteit data in eam finem legitimo exmissione az incatta (a törvényes határidőre a vádlott) ellen cum omnibus circumstantiis (minden tekintetben) téjendő bővebb declarációval doceálni és demonstrálni (nyilatkozattal előadni és bizonyítani) is kész lészek. Doceálván (előadván), megkívánom a jure (a törvény szerint), hogy primum et ante omnia ad extradandos socios et socias complices (először és mindenekelőtt, bűntársai és bűntársnői kiadatása végett) megtortúráztassék, post dum (azután) vízi próbára vettetvén, in tenorem et exemplum aliorum et aliarum in simili crimine degentium hominum (más hasonló elfajult bűnöző emberek elrettentése példajaként) megégettessék és meghaljon.”⁸

A vádló, a város „directora” (közvádlója) Bányai Székely György 78 tanút vonultat fel, az alperes a maga védelmére 26-ot. Az 1752. április 17-én felvett tanúkihallgatáson a vádló tanúi közül 52 az asszony ellen vall, bűnösnek tartva őt, ráfogva többnyire képtelenebbnél képtelenebb tetteket. Íme, egy pár közülük:

⁵ Uo. Acta Politica 121/1644. (Közölve: Bessenyei J. 2000., II. 133-134.)

⁶ Marosszék It, Törvénykezési jegyzőkönyvek, 6/1655-1673. sz. (Közölve: Bessenyei J. 2000., II. 140.)

⁷ Mvhely It, Protokollumok és regiszterek, 263. sz. 229, 308, 312-313, 315, 317-318. (Közölve: Bessenyei II., 2000. 154, 156-157, 160-163.)

⁸ Lásd Bessenyei J. 2000., II. 234-235.

Az 1. tanú Trencsényi József centumpater (az esküdtek testületének tagja): „Ezelőtt egynéhány esztendővel még az más feleségem idejébe megáldván Isten egy leány magzattal, az kérdésben forgó személy offerálta (ajánlotta) magát azon alkalmatosságra, de akkori feleségem meg nem fogadta, hanem mást adhibeált (alkalmazott) az magzat dajkaskodására s curálására (kezelésére). Azonban csakhamar az után, hogy megkeresztelték, az szája békocsolódott annyira, hogy nem szophatott, recuráltam (fordultam) az mostan incaptivált (fogva tartott) személyhez, s házamhoz is hittam, ha valamint curálhatná (kezelhetné) az gyermekecskét, aminthogy el is jött, s megnézte. Első szavával azt mondotta, hogy ehhez a gyermekhez, lüdercek s boszorkányok járnak, én ehhez nem tudok, hanem Tordai Sámuelné kell hívatni, ő talán meggyógyítja. Aminthogy én őtet is hivattam, s ketten aztán úgy fogtak az gyermeknek curálásához (kezeléséhez), s előttünk vad petrezselyemmel, s egyébbel thymporált (csombor, gyógyfű) orvossággal az gyermekecskét kötötték, s kengették, s akkor azon nyavalyából meg is gyógyult. Hanem azután az himlőben holt meg. Mostani feleségemmel is, pedig megáldván Isten egy fiú magzattal az is nehéz nyavalyákban esvén, s az, mint mondották, vesztés lévén rajta hasonlóképen curálásáért requiráltam az utrumban specifikált captiva (kezelésért, gyógyításáért megkértem a kérdésben feltüntetett fogoly) asszonyt. Noha nehezen, de ugyancsak eljött aztán kérésemre, s megnézvén a gyermeket, holmi füveket mondott, hogy azzal orvosoljuk, s orvosoltuk is az őtőle javallott füvekkel, s vagy három napig látszott is gyógyulni az gyermek, de azután ismét rosszul kezdett lenni, s hivattam, s hittam is magam, hogy lászon az gyermekhez újólá. S el is jött, s fejét írral megkente, de kenés után egyik lába eldagadott, s az egyik szeme is kifolyt, s látszott is az gyermekben, mikor megholt is, az kezének helye a mostani captivának (fogoly asszonynak), amint erősen a kenés közben megnyomta az mellét. S elmerem mondani, hogy az keze miatt halt meg, mert noha azelőtt is rosszul volt, de kenése után sokkal rosszabbul lett, s másnap déltájban meg is holt. S akkor ilyen szókat is ejtett a mostani captiva (fogoly asszony): „Látjátok, ha engemet hívnátok, az ti gyermekeitek nem halnának olyan hamar meg.” S ugyanazon alkalmatossággal azt is mondotta: „Ezt a gyermeket Todorné, a disznópásztorné süti-főzi.”⁹

A 3. tanú Szathmári Szöcs István ugyancsak „centumpater”: „Én semmit, egyebet nem tudok az mostan detentióban (fogságban) lévő Farkas Borbáróhoz, hanem egy alkalmatossággal az fiamnak hirtelen megdagadván az lába, arra tanítottak mások, hogy salva venia (engedelemmel legyen mondva) vizeljek az csizmájába, s kössék az kürtőbe, s

⁹ Uo, 240.

úgy is cselekedtem. S másnap odajött az kérdésben forgó személy, s az gyermek lábát látván ő azt javallotta, hogy mossák salva venia sós húggyal, s meggyógyul.”¹⁰

Az 5. tanú Csiszár Györgyné Kati Judit: „Azt tudom mondani, hogy ennek előtte circiter (mintegy) 4 esztendővel, mikor circiter 4 vagy 3 napon gyermek ágyban fekünném, fényes nappal vecsernye után én az ágyban feküvén, hallék zördülést, s kifordultam az fal felől, s láttam szemeimmel, hogy az kérdésben forgó captiva (fogoly asszony), Farkas Borbára az ágy előtt áll, s az gyermeket meg is fogta vala, hogy elvigye, s én is megfogtam az gyermeket, s nem engedtem, s kiáltottam, s az míg bėjöttenek hozzám az kiáltásra, az alatt Farkas Borbóra odalett az házból.”¹¹

A 8. tanú Szabó Lőrinc: “Én egyebet az kérdésben forgó személy irónt nem tudok, nem is láttam, hanem egy alkalmatossággal, csakhamar azután, hogy az kérdésben forgó személyt megfogták, az öccse az captivának az feleségem beszélítésára bejövén a házamba, innia adott néki, s én találom mondani: - azért fogták meg nénédet, hogy azt mondják, hogy boszorkány. Azon szó után kifordulván feleségem az hátulsó házba, s megint visszajövén onnét, méne az csős cseberhez, s egy kisség megfogván kezivel, azonban úgy elesik, s a csős cseberben lévő víz is csebrestől együtt reáomlik, mintha valaki szántsándékból cselekedte volna. S én aztán ezen casus után kiüzém az öccsét házamból.”¹²

A 11. tanú Berekszászi Mihályné Ónodi Borbála: “Azt tudom mondani, hogy ennekelőtte circiter 12 esztendeje, egy gyermekemet ő kuruslotta volt mne, hogy bábaságra őtet nem hívtam, mert, minthogy szája bekocsolódása miatt nem szophatván az gyermek, reá lévén az gyanúm. Hívtam, hogy orvosolja meg. Elsőben nem is akart jönni, de azután ugyan csak keményen reáizenvén eljött, s ő mindjárt bényúlt az gyermek szájába, de más senki be nem nyúlhatott. S ő igazított orvoshoz is Bögözbe, hogy vigyük oda, s oda is vittük, s ott meg is gyógyult volt az gyermek, s azt mondotta azon orvos, hogy az világon annál nagyobb vesztés nem volt, az miennel azt az gyermeket megvesztették, s az kezit, lábát is megsugoritották volt.”

13

A 14. tanú Benkő Mártonné Görög Judit: „Az kérdésekre azt tudom mondai, hogy ennek előtte mintegy öt esztendővel, bejövén hozzám a mostani captiva (fogoly), kért egy polturát, hogy adjak, de uram otthon nem lévén, nem adhattam nékie. Az kis leánykám akkor már mintegy fél esztendős lévén friss ép állapottal volt, és egy óra múlva, az kérdésben levő

¹⁰ Uo, 240-241.

¹¹ Uo, 241.

¹² Uo, 241

¹³ Uo.

személynek házamtól elmenése után mindjárt kiment az nyavalya, keze, lába megzsugorodott, s míg oda nem jött, s meg nem tapogatta, addig, nem is épült. Láttuk azt is, az kik az házban voltunk. Mikor még az említett leánykámmal viselős voltam tartottam az házba egy tyúkot, és egy este az rúdról, az hova szokott volt ülni, úgy csapták az ház közegibe az tyúkot, hogy mindjárt megholt. Úgy egy borjúmnak is az nyakát kitekerték annyira, hogy az háta gerincénél volt az szeme, s aztán agyon is kellett veretnem. Ezen cselekedeteket az mostani captivától tétetni nem egyebért gyanakszom, hanem, hogy bábaságra tőlünk nem adhibeáltatott (alkalmaztatott) volt.”¹⁴

A 24. tanú Kassai Varga József: „Egyebet nem tudok mondani, hanem vagyon már fél esztendeje s két hete, hogy fekszik az feleségem, kinek bábája is az kérdésben forgó személy volt, s nem állhatván ennyi betegséget zúgolódtam s gyanakodtam, hogy talán az bába csinált valamit néki. S egykor találkozáván az piacon véle, kére tőlem egy petákot, de nem adhattam, mert nem volt, hanem két polturát mástól kértem, azt odaadtam nékie. Azután odajött kenni a feleségemhez, de az kenése után még rosszabbul lett sokkal, mert ketten tettük az ágyba is. Azután, noha annak előtte pálcával támaszkodván csak eljárt az házba, én elmerem mondani, hogy Farkas Borbára kurusolta meg az feleségemet. S fel is hánytam néki az házamba, s szemibe is megmondottam, hogy ha meg nem gyógyítja az feleségemet, megfogatom, melyre az kérdésben forgó személy azt felelte, inkább egérvet veszen, megéti magát, vagy felakasztja, vagy az Marosba ugrik, mintsem ötöt úgy perseljék meg, mint az disznót.”¹⁵

A 39. tanú Bajnóczi Mihály: „Az kérdésben feltett személy iránt azt tudom mondani, hogy harmadikszori betegülésekor az feleségemnek sok részegeskedési miá, hogy nem hivathattam Farkas Borbálát, úgy megvesztegette vala egy circiter (mintegy) 2 esztendős gyermekecskémet, hogy egész öt esztendős koráig salva venia mindenütt, házba, s akárholt elment az ganéjja. Egykor megszorítván, s keményen fogván az dolgot mondván, hogy mindjárt megfogatom, ha nem teszen vala, melyre azt feleli, salva venia, ebszar, kutya szar, mindent az szülékre fogtak, s künn az utcán lévén az gyermekem is, ezen feddődéskor csak megtapogatja tél-túl az gyermeket, s azon nyavalya mindjárt cessált (elmaradt, leszállt) róla, s most is már jól van.”¹⁶

A 77. tanú Pogány Istvánné Kártyás Helén: „Azt tudom mondani az kérdésben forgó személy iránt, hogy ennek előtte mintegy két esztendővel gyermekágyban lévén, hogy ötöt nem hívtam volt mellém, sokszor mind nappal az ajtóra eljött, de bé nem bocsátottuk, s mind

¹⁴ Uo., 242

¹⁵ Uo., 243.

¹⁶ Uo., 245.

pedig éjjel. A többi között egy éjszaka égvén a gyertya az házban, látám, hogy az üveg karika lyukán s helyin bėjött, s az ház közepibe megállt, de az ágyamhoz nem jőhetett, s nem közelíthetett, sok szentség lévén ágyam körül. S uramat (erősen aludván) míg felkiáltottam, addig ismét eltűnt, s hallottak azt is füleimmel, hogy az házam alatt rettenetes nagy jajgatással, sírással ment el éjszaka, kétség kívül azért, hogy nem árthatott.”¹⁷

A 78. tanú néhai Molnár Mihályné Moldvai Erzsébet: „Ennek előtte egy néhány esztendőkkkel, még ifjú asszony koromban jövén én Kolozsvárról ide Vásárhelyre, az kérdésben forgó személy Farkas Borbarával, és midőn az Bándi csapra érkeztünk volna, már alkonyadat tájban lévén az idő, egy kevésbé nyugodni leültünk. S azonban mondja nékem Farkas Borbára: Egy kevésbé elmenyek a szőlőbe, a pásztoroktól szőlőt, barackot kérek, aminthogy el is mene. Sokáig odajárt, s már meg is untam volt várni, s széjjelnézek, ha nem láthatnám valahol, azonban az szőlő pásztor hozzám jövén, szőlőt, barackot hozott csákójában, s kérdezni kezdem az pásztorától: Ha Rubint Boricát nem látta e? Mondja arra, de bizony látta, s még ott maradt. Én azon közben búsultam, hogy csak nem jő, s már el is estveledtünk volt, mikor így temrenkedvén (töprengvén), hallok nagy zúgást az fejem felett. S azonban egy fehér lúd mellém repül, melyen nagyon megijedvén, s rettenvén, hirtelen a lúd oda lett, s látám, hogy Farkas Borbára vagyon mellettem, s látván az említett személy ijedtségemet, kezde biztatni, hogy ne féljek, s talán álmod látok.”¹⁸

Farkas Borbála, a tanúvallomások alapján hozott ítélet értelmében máglyahalált halt 1752. április 28-án a Maros árka mellett.

Miután Mária Terézia, egy 1766-ban hozzá fellebbezett zetelaki ügy kapcsán a boszorkánysággal vádolt nemes asszony halálos ítéletét megsemmisíti, és egy körlevélben a boszorkányperekben hozott halálos ítéletek végrehajtását uralkodói jóváhagyáshoz kötötte. A rendelet közzététele után a boszorkányüldözés és az ehhez kapcsolódó bírósági "körítés" Erdélyben szinte teljesen megszűnt. Ezután már csak elvétve indítanak „boszorkánypereket”. De azt is kuruzslás, rossz hírbehozás, megrontás és ehhez hasonló ürügy címén, amelyek büntetése testi fenytés vagy pénzbírság, és nem halálos ítélet.

In Pál-Antal Sándor: *Marosvásárhely története. I. A kezdetektől 1848-ig*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009, 185–192.

¹⁷ Uo., 249.

¹⁸ Uo., 250.

